

Otevřený přístup k vědeckým výsledkům v Evropě a v ČR

Jiří Zlatuška

Masarykova Univerzita

Sítě a otevřené vztahy

- Paradigma sítí
- Otevřenost a mnohost možných interakcí
- Kombinováno s požadavky transparency
- Minimalizace komerčních zájmů vydavatelů publikací šířících znalosti veřejného zájmu a pořízené za veřejné prostředky

Otevřený přístup

- Otevřený přístup k vědeckým publikacím lze chápat jako logický důsledek trendů stavějících na vztazích, komunikaci a propojování
- Významným faktorem jsou finance a oddělování tržního prostředí od netržního
- Preference vědeckých poznatků jako veřejného statku
- Ovlivnění přístupu k systému, ve kterém se odehrává vědecká komunikace
- Ovlivnění vlastnictví a práva nakládání s vědeckou produkcí

Budapeštská iniciativa otevřeného přístupu

- Budapest Open Access Initiative (BOAI) – na konferenci Open Society Institute v prosinci 2001
- Definice: *By "**open access**" to this literature, we mean its free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself. The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited.*

Open Access klíčovým prvkem ERA (ERA Communication - červenec 2012)

European
Commission

5. Optimal circulation, access to and transfer of scientific knowledge including via digital ERA

Objective: to guarantee access to and uptake of knowledge by all.

- **Open Access to publications and data** are central to ERA
- **Digital ERA** needed to maintain Europe as hub of excellence
- **Free access to knowledge** and services saves public (and private) money and facilitates **innovation**
- So far, libraries and SMEs have difficulties subscribing to journals due to **high costs** and budgetary constraints

Examples of proposed actions for Member States, Stakeholders and Commission:

- To Promote Open Access
- To Foster Knowledge Transfer

“Scientific Information in the Digital Age” (2012)

COMM + Recommendation

„Science as an Open Enterprise“ Report (The Royal Society, červen 2012)

- Sdílení a zpřístupňování vědeckých informací
- Vypracování metod nakládání s vědeckými informacemi tak, aby v maximální míře sloužily inovativnímu a produktivnímu výzkumu, který odráží veřejný zájem
- Případové studie užívání vědeckých dat
- Užívání repozitářů vědeckých publikací a dat

Nové způsoby publikování vědeckých výsledků a související úloha knihoven

- Zpřístupňování plných textů vědeckých prací, zdrojových dat a algoritmů zpracování v repozitářích (viz např. „Executable paper Grand Challenge“, <http://www.executablepapers.com>)
- Obecně netriviální problém vzhledem k potřebě anonymizace osobních nebo dokonce citlivých údajů, které mohou být součástí např. medicínských dat
- Reprodukce výsledků a usnadnění procesu peer review (hovoří se i o dvojité slepém posuzování u elektronických publikací)
- Článek ve vědeckém časopise může být jen formou reklamy, upoutávkou na výsledky, které jsou v repozitáři

Knihovny provozující repozitáře

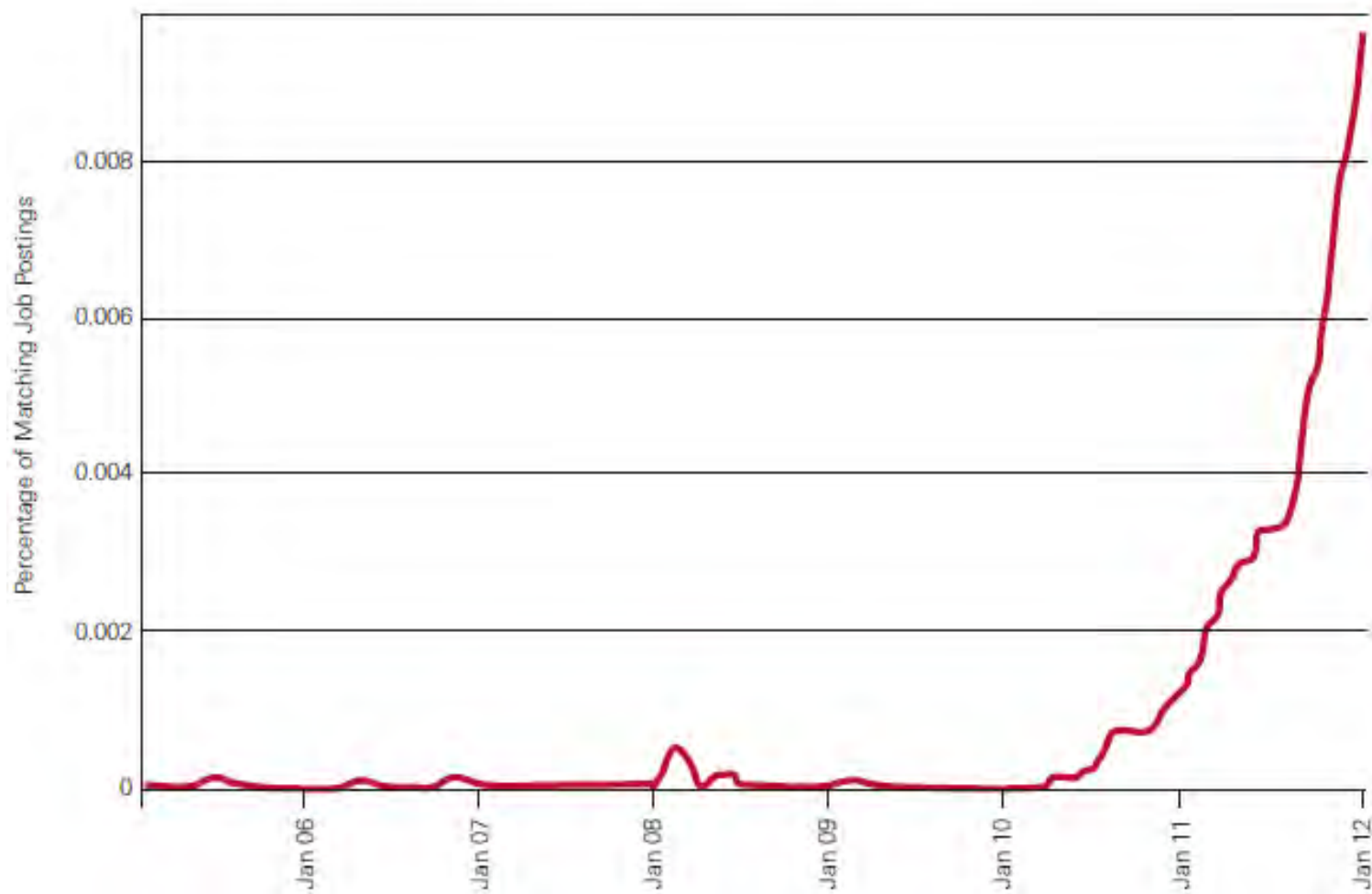
- Správa a zpřístupňování masivních objemů dat
- Specializace „datových vědců“ jako extenze profilu knihovníka, možná i součást obecné „vědecké gramotnosti“?
- Dodržování otevřeného přístupu jako standardu s odlišením nutných výjimek
- Transparentní zásady práce správců repozitářů
- Udržování přístupnosti dat a zřetelného systému zajišťujícího navigaci v ukládaných údajích
- Dodržování omezení plynoucích z ochrany soukromí
- Zásady pro aktivní užití dat, resp. vypracování strategií, které zabraňují ztrátě později ještě využitelných dat

Nové úlohy univerzitních knihoven

- Odpovědnost za provoz repozitářů
- Znalosti pomáhající vědcům data z repozitářů používat
- Podpora efektivní práce s vědeckými informacemi vystavenými on-line
- Zabezpečování uvolňování dat podle institucionální politiky
- „Datoví vědci“ kombinující informatiky a knihovníky – nejen věc reálné poptávky, ale i příležitost nového profilu studia s tímto uplatněním

„Datový vědec“ - nová žádaná profese

b Job adverts using the phrase 'data scientist' on Indeed.com

Zdroj:
Science as
an Open
Enterprise,
RAS 2012

Kvalita v prostředí otevřeného přístupu

- Pro hodnocení univerzit se doporučuje hodnotit otevřenost přístupu k datům se stejným významem jako data o publikovaných člancích
- Práce na standardech dobré praxe
- Podpora kolaborativního výzkumu nad efektivně sdílenými daty
- Nové způsoby přípravy vědců pro práci s těmito daty a souvisejícími nástroji

Nové modely financování publikační a recenzní činnosti

- Alternativy k financování cestou předplatného
- Podíl knihoven na efektivním institucionálním přístupu
- „Obrácený model“?
 - knihovny pečující o zpřístupňování výsledků vlastní instituce, nejen knih nakoupených zvenčí
 - vydavatelé časopisů poskytující službu šíření výsledku a recenze, nikoli primárně prodej tiskovin s výsledky

Situace v České republice

- Otevřený přístup není v ČR nijak reflektován v národních politikách
- Politické postoje na velmi primitivní úrovni – stačí srovnat aktuální návrhy omezující obecný přístup k informacím (plus pasáž z projevu ministra Blažka na volebním sněmu ODS) a srovnat to s *Open Data White Paper* britské vlády z června 2012, který je nejen kompatibilní s návrhy The Royal Society, ale rozšiřuje je na obecný přístup k informacím (pod heslem „Building Transparent Society“)

Studie Evropské komise „National Open Access and Preservation Policies in Europe“

(EC/ERA/7FP, doi:10.2777/74027, 2011)

- GA ČR podepsala Berlínskou deklaraci, ale nemá strategii šíření a přístupu
- Navzdory neexistující národní strategii dělá aktivní kroky AV ČR a některé univerzity
- Aktivní fond podpory ustanoven v AV ČR
- Ze zákona existuje pouze odevzdávání povinných výtisků, bez práce s digitálními informacemi
- Dobrým příkladem v ČR je systém **theses.cz**
- Repozitáře řešeny jen na úrovni jednotlivých institucí (AV ČR a některé univerzity), v databázi RIV se neshromažďují plné texty
- Projekt WebArchiv cílí na archivaci části webu, ale je závislý na smlouvách s jednotlivými vydavateli
- Autoři nejsou motivováni využívat svých práv např. formou licence Creative Commons

Studie Evropské komise „National Open Access and Preservation Policies in Europe“

(EC/ERA/7FP, doi:10.2777/74027, 2011)

- Knihovníci neuspěli v tlaku na snížení DPH na elektronické publikace
- Ad hoc podpora přístupu k elektronickým zdrojům, avšak bez participace pražských institucí
- AV ČR má speciální fond podpory publikací s otevřeným přístupem
- Neexistuje obecná podpora šíření výsledků
- Digitalizace kulturního dědictví jen na národní úrovni
- Národní repozitář šedé literatury v NTK (s výhledem zahrnutí kulturních materiálů)
- V autorském zákoně chybí úprava digitálního uchování výzkumných výsledků
- Absence koordinace aktérů na národní úrovni

- Univerzity / AV ČR a jejich knihovny jsou zřetelně lépe připraveny než stát
- Bez národní politiky a zohlednění v přiřazování finančních prostředků bude postup zbytečně pomalý
- Nutná je výrazná podpora nových aktivit knihoven na jednotlivých institucích
- Reálnost podpory závisí mimo jiné na jasné identifikace veřejného přínosu otevřených modelů práce s informacemi a vyloučení omezení, pro která se často vyjadřují např. někteří průmyslníci